

МОЖЕ ЛИ РЕЛИГИЈА БИТИ УЗРОК СУКОБА?

Сажетак: Рад представља теоријско истраживање савремених конфликтних претпоставки које, на индиректан или директан начин, истичу тесну повезаност између религије и конфликта. Главни циљ рада јесте одговор на питање да ли религија може бити узрок сукоба у савременом свету. Међутим, у раду се даје одговор и на низ споредних али не мање битних питања: Да ли је монотеизам нетолерантни облик религије? Да ли Библија представља извор за насиље? Да ли је религијска подела основ за узроковање сукоба? Поред тога, с обзиром на честу и олаку употребу квалификатора „верски“, аутор даје и објашњење феномена „насиље у име вере“ који се неретко сусреће у извештајима о ратом захваћеним подручјима. С обзиром да су током истраживања коришћени различити извори и радови из различитих научних дисциплина, за анализу сваке научне области примењиван је одговарајући категоријални апарат те научне дисциплине. Према томе, у раду се, поред опитних логичких метода (анализа, класификација, индукција, дедуција, закључивање), користило и неколико посебних научних метода попут историјско-критичке методе, компаративног приступа, контекста употребе итд. На основу спроведеног истраживања, аутор је дошао до закључка да су савремени „верски“ сукоби нуспроизвод друштва, али њихова узрочност није у религији већ у злоупотреби религије.

Кључне речи: религија, конфликт, рат, насиље, верски сукоби, монотеизам, хришћанство, ислам, јудаизам

CAN RELIGION BE A CAUSE OF CONFLICT?

Abstract: The paper represents a theoretical exploration of contemporary conflict assumptions that, indirectly or directly, emphasize the close connection between religion and conflict. The main goal of the paper is to answer the question of whether religion can be a cause of conflict in the modern world. However, the paper also provides answers to a series of secondary but equally important questions: Is monotheism an intolerant form of religion? Does the Bible represent a source of violence? Is religious division a basis for conflict causation? In addition, considering the frequent and easy use of the qualifier “religious,” the author explains the phenomenon of “violence in the name of faith,” which is often encountered in reports from war-affected areas. Since various sources and works from different scientific disciplines were used during the research, an appropriate categorical apparatus of each scientific discipline was applied to analyze each scientific field. Therefore, in addition to general logical methods (analysis, classification, induction, deduction, reasoning), the paper also uses several specific scientific methods such as

1 Универзитет у Београду, Православни богословски факултет. E-mail: anticante93@gmail.com

the historical-critical method, comparative approach, context of use, etc. Based on the conducted research, the author concludes that contemporary "religious" conflicts are not inherent to society, but their causality is not in religion but in the abuse of religion.

Keywords: religion, conflict, war, violence, religious conflicts, monotheism, Christianity, Islam, Judaism.

Увод

Крајем XX и почетком XXI века, свет је преокупиран невиђеним налетом сукоба различитих врста. Последице оваквих сукоба су деструктивне, не само за становнике земаља у којима се дешавају, већ и за целокупан светски јавни поредак, територијални интегритет и суверенитет држава, националну и економску безбедност, људске животе. Унутрашње и спољне миграције расту у земљама које су до сада сматране просперитетним. Последице нису само материјалне, већ и неповратне духовне, моралне и друштвене природе. Људи остају без стамбених објеката, основних услова за егзистенцију, хране, медицинске помоћи, што ствара средину подложну појави нових, бруталнијих врста сукоба. (Голубовский & Кунц, 2016: 31-33). У медијима се драматично преносе слике „религијског насиља“, „верских ратова“, а бројни теоретичари као узрок друштвених конфликта наводе религију. Од 11. септембра 2001, научници покушавају да објасне улогу религије у порасту националног и транснационалног насиља, и да поново уведу религију као значајну друштвену варијаблу у теорије друштвених, политичких и међународних односа. Све више се инсистира на „верским сукобима“ као главним друштвеним проблемима, који су драматично ескалирали од почетка хладног рата. Притом, већина тих сукоба наводно је проузрокована нетолеранцијом према верским уверењима или обичајима других (Shaukat, 2020: <https://moderndiplomacy.eu>).

Међутим, једно од основних питања сваког конфликта, који укључује групе различитих верских опредељења, јесте да ли сам конфликт представља заиста верски сукоб. Такво одређење може довести до заблуде на много начина, првенствено због тога што може означавати различите ствари. Термин „верски сукоб“ може, у свом најједноставнијем смислу, сугерисати да је религија основ око кога се води спор или да је религија играла одлучујућу улогу у настанку сукоба. С друге стране, то једноставно може значити да су учесници сукоба повезани са различитим верским групама или, у још једноставнијем смислу, да су верски симболи коришћени на амблемима зарађених страна, у политичким говорима или говорима војсковођа, или приватно од стране војника (Ođak, 2021: 213-216). Код појединих истраживача XXI века, како домаћих тако и страних, можемо приметити да када се говори о вези између религије и конфликта, обично се полази од једне од

три уобичајене претпоставке које кулминирају закључком да религија може представљати извор/узрок верског/друштвеног сукоба. Што се тиче самих претпоставки од којих аутори полазе, могуће су наравно различите варијације и корелације, али у својој суштини три кључне полазишне тачке јесу: монотеизам је нетолерантни облик религије; Свето писмо је извор верског насиља; религија прави поделу између људи на „нас“ и „њих“. У наставку ћемо у кратким цртама изложити, а потом и детаљно анализирати сваку од наведених теза.

Претпоставке о религији као узроку сукоба

Прва претпоставка подразумева да је монотеизам сам по себи нетолерантан јер је ограничен на веру у једнога Бога, па је као такав нетрпељив према политеизму или другачијим схватањима. Према томе, пошто политеизам подразумева веру у више богова, он је због тога отворенији и толерантнији за друге богове или другачија схватања. Тако се јавља мишљење и да је сам концепт религиозности у ратовима - појава тзв. светих ратова - био до појаве монотеизма непознат. У политеизму су се ратници обраћали својим „ресорним“ боговима за помоћ тек када би западали у невољу (Суботић, 2019: 78-80; Крстић, 2018: 80; Mayer, 2018: 10).

Друга претпоставка заснована је на мишљењу да Свети списи, тј. Библија, а нарочито Стари Завет, представљају основ за верско насиље. Дакле, у Старом Завету говори се о верским ратовима који се везују за Бога, тачније водио их је Бог, те се то користи као аргумент за прошлу претпоставку и уједно изводи закључак да и саме Свете књиге пропагирају рат према паганима или неверницима (Subotić, 2019: 487; Vajagić & Milašinović, 2006: 85; Суботић, 2013: 22).

Према трећој претпоставци, религија прави поделу на „ми“ и „они“, тј „нас“ и „њих“, углавном на основу правоверја и кривоверја, или религијског идентитета, те је тако погодна за узроковање сукоба (Шљукић С. & Шљукић М. 2018: 25; Јефтић, 2013: 168).

Претпоставка о толерантности политеизма наспрам монотеизма

Дакле, претпоставка да је монотеизам нетолерантни а политеизам толерантни облик религије, која је у великој мери заступљена у савременим радovima домаћих али и страних истраживача, своје упориште има у емпиризму. Један од првих историчара и филозофа који је фаворизовао политеизам у односу на монотеизам, у погледу толеранције, био је Дејвид Хјум (Bremmer, 2018: 32). Он је приметио да је степен нетрпељивости, као карактеристика скоро свих монотеистичких религија, подједнако упадљив као и супротан

принцип политеиста (Hume, 2007: 61). Ову претпоставку је преузео и много боље реторички елаборирао Едвард Гибон, Хјумов велики обожавалац. Он је објаснио да због поштовања хиљаду божанстава, тешко да је било могуће да срца политеиста могу бити подложна искреној и живој страсти према било ком од њих - једном од многих богова (Gibbon, 1995: 498).

Међутим, уколико се осврнемо на религијско насиље у антици, почевши од погубљења Сократа под оптужбом да Сократ грешитиме што не признаје богове које град признаје и уводи друге нове моћи - „daimonia“ и чини лоше кварећи младе, видећемо да ствари не стоје баш тако. Без сумње, мање је корисно рећи да је он прекорачио „религиозну ортодоксију“ са свиме што ми повезујемо са тим појмом, али Сократ је свакако увредио традиционална атинска религиозна осећања. Други случајеви, као што је случај филозофа Анаксагора и Дијагоре, често су спорни или нису сасвим јасни због недостатка довољних извора.² Ипак, иако нема пуно сличности са савременим екстремизмом, остаје чињеница да је политеистичка Атина била само у извесној мери толерантна и да није оклевала да погуби појединце који су прекорачили њене неизречене границе у погледу побожног понашања и верских уверења (Vremmer, 2018: 32-33).

Међутим, не морамо остати у Атини због многобожачке верске нетрпељивости; сетимо се верских мера Селеукида које су побуниле Макавејце. Појавом Антиоха IV Епифана, јеврејска заједница постаје веома угрожена. Освајања Александра Великог убзро су пројавила своје последице. Дакле, грчки језик и грчке идеје су се шириле веома брзо, што је свакако био резултат освајања и промишљене политике младог Александра. Грчки језик у том периоду постаје међународни језик цивилизованог света. Јевреји у расејању су прихватили грчки језик, а у Јудеји је такође постојао веома јак утицај грчке културе и грчких обичаја (Гринспун, 2006: 481). Постоје сведочанства да су се многи Јевреји стидели и одрицали својих обичаја (Милин, 2014: 168). За време Антиоха IV Епифана (175-163 г. пре Христа) опљачкан је и оскрнављен храм у Јерусалиму 168. године, што је, како извештавају његови савременици, био његов омиљени занат. Грчки писац историје Полибије каже у својој „Историји света“ у 40 томова да је Антиох IV опљачкао већину светих места. Међутим, храмовно благо му није било довољно те је послао и свог врховног порезника Апологија са оружаном силом у Јерусалим. Он је опљачкао град, спалио куће, порушио зидине и одвео жене, децу и стоку. Израил није остао поштеђен страшних и срамних догађаја које може да доживи један народ кроз своју бурну историју. Али никада раније, ни под Асирцима и Вавилонцима, он није доживео такав удар каква је била наредба

2 Претпоставља се да је Анаксагора учио да је Сунце усијани камен већи од Пелепонеза а не божанство, и да је због тога је прогнан из Атине. Док је Дијагора био попут Сократа, није прихватао национална божанства.

коју је Антиох Епифан издао и којом је хтео да уништи веру Израиља. У Јахвеовом Храму уведен је култ Зевса олимпијског. Под претњом смртне казне забрањено је вршење свих јеврејских култских радњи, приношење жртава, празновање сабата, обрезивање. Свети списи били су уништени. То је био први темељно спровођени верски прогон у историји (Келер, 2008: 308-309). Грчки историчар Поблије га због тога уместо „Епифан“ – „Божије јављање“ назива „Епиман“ – „манијак“, „лудак“ (Милин, 2014: 169). Овим се Антиох укључио у свеобухватну политику насилне хеленизације, инститирајући на томе да сви елементи становништва морају бити уједињени својим прихватањем грчке религије и грчког начина живота. За Антиохове поступке не постоји само један разлог, већ се разлози могу наћи у свим чињеницама друштвених околности тог времена (Дрејн, 2004: 268-269).

Такође су познати и сукоби старогрчких држава око светилишта Делфи, од 590. до 338. године п.н.е, или улога коју је имао римски бог Маурос - Марс, као божанство које је управљало ратовима (Милашиновић Р. & Милашиновић С. 2007: 213).

И на крају, у прва три века по Христу одигравао се мање-више активни прогон хришћана, и то углавном због тога што су одбијали да принесу жртве паганским боговима или римском цару. Прогон се кретао од изопштења из целокупног друштвеног живота до најразноврснијих свирепих мучења до смрти. Такве друштвене околности довеле су до проблема и унутар саме хришћанске заједнице, јер су због страшних прогона многи хришћани морали да прихвате политеизам (Поповић, 2011: 20-23; Поповић, 2006: 57-79; Поповић, 2000: 88-91. 284-285). Бољем положају хришћана у Римској империји допринео је Милански едикт 313. године. Али овде треба нагласити да је тим едиктом дозвољена слобода вероисповести за све а не само за хришћане. Римски цар Константин није хришћанску веру насилно наметао многобожцима, нити их је присиљавао да напуштају свој култ (Поповић, 2015: 67-70).

На основу изложеног видимо да се претпоставка о толерантности политеизма наспрам монотеизма не може користити као аргумент да је религија узрок савремених верских/друштвених сукоба, нити се може кретати у том смеру.

Наравно, овде долазимо и до следећег питања: како је монотеизам толерантни облик религије када се у Св. Писму Старог завета³ опширно приповеда о верским ратовима, геноцидима, уништавању многобожаца и слично.

3 Садржај из Старог завета је заступљен у три водеће монотеистичке религије: хришћанство, јудаизам и ислам.

Претпоставка о Библији као извору насиља

Објаснити истовремено Библију, Тору и Куран, у свега пар реченица, је немогућа мисија. Због тога, сличности и разлике, подударана и одступања, остављамо по страни и овом проблему приступамо с аспетка академске теологије. Дакле, када је реч о Библији, најпре треба нагласити да Свето писмо није књига попут савремених бестселера, па поједина места у Светом писму могу се нпр. схватити правилно само у контексту целог Светог писма. У материјалном погледу Библија је књига, или боље речено збирка књига, које су настале у великом временском интервалу од преко хиљаду година (Милин, 2014: 21-22). Притом, овде треба нагласити да те књиге не потичу од истог аутора, нису писане у истом веку, под истим друштвеним околностима, са истим циљем итд.

Проучавање Светог писма је основа за студирање теологије. Најважнији део проучавања Светог писма је тумачење - егзегеза. Да бисмо правилно тумачили Свето писмо, потребна је солидна предспрема. Као што историчар користи резултате тзв. помоћних историјских наука попут палеографије, хронологије, нумизматике, хералдике итд. тако и библичар користи резултате библијске археологије, библијске историје и географије, библијске филологије итд (Милин, 2014: 23-24).

Дакле, чињеница је да у Старом завету постоји пуно наративног садржаја о рату. Наиме, ратови су у Старом завету описани готово у свим књигама, изузев књиге о Руту и Песме над песмама. Разлог за то јесте како географски положај, тако и историјске прилике тог доба, где су ратови били готово свакодневница, и где долази до судара великих цивилизација: Сирије, Асирије, Египта, Вавилонa, Персије итд. Описане ратове можемо поделити на ратове које воде други народи против Израиља - одбрамбени ратови, и ратове које води Јахве помажући Израиљу - освајачки ратови. Такође, у Старом Завету су честе приче о истребљивању народа и бруталности Израиља који чисти све пред собом наредбом од стране самог Бога. Да би се ово разумело, потребно је извршити анализу текста и схватити теолошку поруку која се из овога крије. Према томе, таквих истребљивања није било у буквалном смислу. Наративи о ратовима писани су у једном тешком историјском тренутку, када су Јевреји углавном били у ропству. Мојсијево књиге настају у периоду Вавилонског ропства, где је временом дошло до тога да Јевреји не желе да се врате у обећану земљу, и још горе, почели су да се утапају и прихватају многобожачки свет (Шнидевинд, 2011: 133-137). Због тога долази до ових наратива, са циљем да укажу на пролазност цивилизација, а не на војничке походе. Тиме би се будила свест Јевреја о својој вери, јединој која ће опстати, јер је Јахве једини Бог, а одустајању од осталих многобожачких вера које ће пропасти као и многе пре њих (Кубат, 2015: 655-656).

Постоје и емпиријска истраживања самог садржаја Библије и Курана која су првенствено везана за реч мир и њене граматичке варијације и изведенице попут помирења, измирења и примирја. У Библији је издвојено 327 сегмената, а у Курану 26. Претрагом речи поверење/повјерење и њених граматичких варијанти, у Библији је издвојено 5 сегмената, од чега су 2 у Старом, а 3 у Новом завету, док у Курану налазимо 2 сегмента (Kuburić & Zotova, 2019: 39-41). Међутим, постоје и бројна места у текстовима која не садрже изричито те појмове али имају такву конотацију (Сура, 28: 19,20; Дап, 7, 26-29; 2Мој, 2, 11-22). Анализа садржаја из Библије и Курана показала је да се у светим текстовима налазе универзалне вредности које разграничавају добро од зла, насиље од мира, правду од неправде, истину од лажи, верност од преваре. Према томе, сваки појединац стоји пред избором начина решавања животних изазова, а порука монотеизма јесте да се применом силе проблеми само увећавају, јер само одговор благ утишава гнев (ПрС, 15, 1) а зло се надвладава добрим (Рим 12, 21). Поред тога, појам „мир“ не треба доживљавати као одсуство рата, већ је у питању једна од кључних речи која се на бројним местима користи да опише пожељно стање, како на индивидуалном плану тако и у односима међу људима и с Богом. Бити у миру с Богом, са самим собом и с другим људима циљ је који верници свих религија имају пред собом. То је стање у којем влада култура заједништва, дијалогска култура, култура изградње личног и друштвеног благостања (Kuburić, 2018: 104-118).

Нажалост, неке библијске приче су често биле злоупотребљаване у политичке сврхе. Крсташи су себе сматрали ослободиоцима Палестине, а исто тако су и конквистадори оправдавали геноцид над јужноамеричким становништвом кроз призму библијског стиха: „И побише као проклето оштријем мачем све што бјеше у граду, и жене и људе, и дјецу и старце, и волове и овце и магарце“ (ИНав 6, 21). Амерички пилгрими су идентификовали себе са Новим Израилем, као изабрани народ који улази у Обећану земљу. Каснији геноцид над домородачким становништвом оправдан је „америчком посебношћу“, базираној на врлинама америчког народа изабраног посебним „промислом“ Божијим. Оправдање геноцида се вршило и кроз истицање извесне „супериорности“ освајача и „инфериорности“ домородачког становништва. Најеклатантнији пример је управо амерички библиста и археолог В. Олбрајт који, додуше, признаје да се амерички геноцид десио, али истовремено тврди да је то било „малтене неизбежно“ с обзиром на то да је природно да „инфериорни народи треба да нестану пред народима супериорних потенцијала“ (Божовић, 2017: 45-46).

Дакле, библијски текстови имају другачију поруку и као такви не представљају извор за насиље, јер нпр. описаног геноцида нпр. ИНав 6, 21 није ни било, а сами наративи имају свој смисао и циљ који је далеко од верског екстремизма. Морамо напоменути да се тиме не негира аутентичност текста;

нпр. улазак у Ханан се десио, али не тако што су Израилци свирепо убијали све пред собом, већ је то био један дуготрајни процес који се дешавао на различите начине (Дрејн, 2004: 76-84).

Наравно, свакако да остаје могућност неразумевања и злоупотребе текста, што опет није ствар наратива већ оних који га злоупотребљавају или не разумеју. Што сте тиче неразумевања библијског текста, заиста је тешко разумети га без елементарног познавања академске теологије (Роровић, 2005: 200-203; Gibellini, 1999: 29-33. 55-62). У контексту Православног хришћанства, уколико је особа члан верске заједнице, обично неразумевање углавном не доноси проблеме јер одговоре на своја питања добија животом у Цркви. Али када је реч о намерном неразумевању, или злоупотреби, што је некад тешко уочљиво, онда треба поставити питања која се често постављају приликом истраживања самих библијских текстова: ко, шта, коме, кад, где итд. Дакле, библијски наративи су такви већ вековима, али у одређеним историјским тренуцима они добијају на јавном значају. Нпр. да ли је ИНав 6, 21 узроковао геноцид над јужноамеричким становништвом од стране конквистадора? Тешко. Да ли је злочин био мотивисан тим стихом? Тешко. Због тога, иако неки друштвени сукоб садржи различите верске елементе, или упућује и наводно извире из њих, узроке и циљеве тог сукоба не треба тражити у религији, већ у ономе што се крије испод религијског плашта, а то је најразноврснији тип интереса (Ђukić, 2018: 197; Кильмашкина, 2015: 7; Голубовский & Кунц, 2016: 21-22). То се можда најбоље види на примеру исламске религије, јер је радикално тумачење ислама постојало кроз векове и свакако да је остављало последице. Али чињеница је да је утицај радикалног ислама увек био мали и ограничен. И он би такав и остао да није добио снажну политичку и финансијску подршку од кључних актера међународних односа. Ту треба пре свега имати у виду САД и Велику Британију и дугу историју тесне сарадње ове две земље са радикалним исламистичким групама (Пророковић, 2019: 70).

Претпоставка о подели на основу религијског идентитета

Када је реч о религијској подели на „нас“ и „њих“ која је као таква погодна за узроковање сукоба (Шљукић & Шљукић, 2018: 16; Јефтић, 2012: 168; Деспотовић & Гаџиновић, 2018: 16), према нашем мишљењу такву поделу не прави религија већ људи, и то с циљем злоупотребе.

У случају већ постојећих друштвених подела, нпр. на богате и сиромашне, верска одредница постаје само додатак. Овде треба нагласити да у оваквим поделама велику улогу играју и медији. Може се рећи да они додатно отежавају ствар, јер, уколико се негде, нпр. на Блиском истоку, поведе рат, преко медија сазнајемо да је у питању верски рат а не да је то рат због нпр.

освајања неке територијалне области; уколико се у мултиверској средини догоди некакав конфликт, нпр. хришћанин претуче муслимана, такво дело се одмах доводи у везу са вером, иако је до туче дошло нпр. због покушаја депарења. Наравно, иза тога се углавном крије интерес. Поред тога што су такви наслови, односно медијски извештаји, магнет за читаоце, први медијски приказ неког конфликта означава припрему терена, а после долази до нарације, проповедања о поделема, убиствима, проблемима, и свим осталим стварима које су означене као верске а у својој суштини немају везе са вером (Алић, 2013: 38-40). Дакле, значај неког догађаја све мање зависи од релација у којима се догодио, а све више од медијске презентације која се излаже грађанима (Милашиновић & Деспотовић, 2011: 17). Таквим приказом конфликта рађа се тензија и даје повод да се у људској свести формира поменута подела на „нас“ и „њих“, и то не само у месту где је дошло до сукоба, већ и свуда где има припадника тих вера. Дакле, религиозно тумачење одређеног конфликта може у потпуности променити његову природу. Такво тумачење има импликације не само на стране које су директно укључене у сукоб, већ и на новинско извештавање о сукобу: измена наратива може допринети стварању стварности која раније није постојала (Koch, 2019: 171-175).

Према томе, иако постоје суштинске теолошке разлике, као и слично-сти, између ислама, хришћанства и јудаизма; иако постоје бројна слагања и неслагања, дискусије, расправе, разматрања и др. далеко од тога да би истински, искрени, верник, а притом психофизички здрава особа која активно учествује у животу неке од наведених заједница, усмртио другу особу само зато што је нпр. муслиман, хришћанин, или зато што је другачија. Дакле, између три најпознатије монотеистичке религије налази се благонаклона толеранција (Зизијулас, 2013: 1-2).

Наравно, кроз историју је било и „мање толерантних“ односа, али до таквих односа је готово увек долазило услед отежаних друштвено-политичких прилика. У тим случајевима, углавном су то били негативни ставови појединаца, који су били мотивисани или условљени политичким фактором (Кољанин, 2010: 93-95). Свакако овде мислимо на расправе, ставове и неслагања, а не на кривична дела. Притом, последњих неколико деценија се активно ради на томе да се однос толеранције превазиђе односом дијалога (Зизијулас, 2013: 3). Тако у декларацији Другог ватиканског концила о исламу и јудаизму видимо да Црква гледа с поштовањем и муслимане и Јевреје и пагане. Такође се позива на искрено међусобно разумевање, и да се заједнички штити и проповеда социјална правда, мир и слобода за све људе (Kuri, 2005: 7-8. 34-35).

Наравно, одлуке и акти Другог ватиканског концила обавезујуће су само за припаднике Римокатоличке цркве, али свакако да се и остале традиционалне верске заједнице слажу с оваквим ставом, што се може закључити на

основу међуверских дијалога, у виду различитих конференција и семинара, који се већ годинама уназад спроводе готово у свим земљама света.⁴

Према томе, верска различитост не представља примарни фактор сукоба, на шта указује мирни суживот различитих конфесија и вероисповести у развијеним демократским вишенационалним државама. Верска различитост постаје значајна само када се споји са системским етнонационализмом и шовинизмом у ауторитарном и тоталитарном друштвено-политичком поретку, који је национално и конфесионално хетероген, и друштвеним околностима у којима су дошли до изражаја аспекти: дубоке друштвене и културне кризе, бесперспективности друштвене већине и регресивни социјално-политички токови (Милашиновић, Јевтовић & Деспотовић, 2013: 315-316).

Дакле, упркос теолошким разликама, темељне вредности и норме хришћанства, јудаизма и ислама остају исте. То су толеранција, правда, љубав, мир (Šušnjić, 2015: 201-202).

Да ли постоји насиље „у име вере“?

Након свега изложеног долазимо до питања: уколико религија не може бити узрок сукоба, откуд онда феномен насиља „у име вере“? Дакле, у ширем смислу, верски сукоби у савременом свету могу бити верски јер су учесници тих сукоба верници, односно припадници одређене конфесије. Мада, досадашња емпиријска истраживања, везана за статистички приказ верског живота, су под знаком питања. Разлог се налази у томе што се неко може изјашњавати нпр. као православац, а да: није крштен, не учествује у основном богослужбеном животу Цркве, не поштује црквену јерархију итд; неко се може изјашњавати као неверник а да је крштен и да поштује велике празнике; неко у једном тренутку свог живота верује, па у другом не верује или обрнуто итд. Примери су заиста многобројни, али поента је да су такве статистике веома упитне и на основу њих се не могу изводити закључци (Мандзаридис, 2004: 301-305).

У том смислу, сваки сукоб може бити верски јер се води због некаквог уверења. Чак и екстремистичке организације наводно поступају на основу својих уверења, тј. „вере“. Дакле, припадници таквих организација „верују“ у Бога, па у складу са својом „вером“, чине покољ над цивилима који су „неверници“. Тако долазимо до веома конфузне ситуације. С једне стране, примећујемо верски елемент и деловање „у име вере“, али с друге стране

4 Тако се нпр. у Србији редовно одржавају Јесењи семинари различитих тема, које се тичу међурелигијских односа, у организацији Центра за међурелигијски и међукултурни дијалог Правног факултета Универзитета у Београду уз подршку Института за правне и друштвене науке Правног факултета Универзитета у Београду. Уп: „Одржан јесењи семинар Религија и друштво“, *ius.bg.ac.rs*, преузето 07.09.2023 са <https://ius.bg.ac.rs/2022/11/25>.

знамо да вера и насиље не иду заједно. Онда долазимо до питања како неко чини насиље „у име вере“. Ми смо излаз из ове конфузне ситуације пронашли у Светом писму: „Али долази час када ће сваки ко вас убије мислити да Богу службу приноси“ (Јв 16, 3); „и ђаволи верују, и дрхте“ (Јак 2, 19); „Јер као што је тијело без духа мртво, тако је и вјера без дјела мртва“ (Јаков 3, 26); По плодовима њиховим познаћете их... Тако, свако дрво добро плодове добре рађа, а зло дрво плодове зле рађа. Не може дрво добро плодове зле рађати, ни дрво зло плодове добре рађати (Мт 7, 17-18). Дакле, онај ко чини и проповеда насиље, није верник већ „квази-верник“, због тога што вера подразумева добра дела. Али не добра дела у фарисејском смислу, већ добра дела у међуљудском односу, што је сликовито приказано у Причи о милостивом Самарјанину (Лк 10, 25-37).

Према томе, човек је главни субјекат који, најчешће зарад некаквих интереса, путем различитих метода, узрокује (верски) конфликт, али и сваки други. Због тога се узрок и суштина свих сукоба не може схватити мимо греха. Оно што је за истраживаче интерес и делегитимизација другог, у теологији је среброљубље и егоизам. Али ствар је много дубља од схоластичког приступа греху - попут некаквог обрасца престапа и казне. Грех се тиче првенствено човекове слободне воље, а настаје потпуним егоизмом, односно отуђењем од другог. Савремени човек не само што је изгубио правилан однос према Богу, већ је изгубио однос и према другом човеку, природи и, у крајњој инстанци, према себи самом. Ту је основни проблем – човек је престао да буде аутентична личност. Човек је личност због односа са другом личношћу, а не због себе самог. Међутим, индивидуализам је нешто што у потпуности доминира у савременом свету, а из њега посредно и различите девијације у свим областима живота. Примера ради, чињеница самосвести и разума као суштинског одређења личности је од стране нациста искоришћена у свом крајње девијантном облику, као псеудодоктринарна подлога за уништавање људи ометених у развоју коришћењем научних достигнућа из области хемије (Суботић, 2014: 135).

Закључак

На основу свега изложеног дошли смо до следећих запажања. Нити је политеизам толерантнији од монотеизма, на шта указују историјске чињенице; нити је религијска различитост основа за конфликт, на шта указује нормалан суживот различитих верских припадника. Што се тиче светих списа, није ни време а ни место да тумачимо целу Библију, али порука светог текста свакако није насиље. Проблем је што неке верске заједнице свети текст могу да тумаче дословно, без теоријског и научног познавања светих списа. Мада и у том случају, одговорност је на човеку а не на религији.

Према томе, узрок сукоба не може бити у религији већ у самом човеку. Наравно, уколико се осврнемо на савремене „верске“ сукобе и друштвено-политичку ситуацију у свету, или прецизније на догађаје на Блиском истоку, очигледно је да су „верски“ сукоби условљени комплексом спољашњих чинилаца и фактора који доприносе подстицању и ескалацији сукоба.

Из наведених разлога, према нашем мишљењу, савремени верски конфликти о којима свакодневно читамо и слушамо нису верски већ квази-верски, јер није исто расправљати се усмено или писмено о две природе у Христу и масакрирати вернике у храму, цамији или синагоги. Према томе, тамо где има насиља „у име вере“ заправо нема ни трунке вере.

Због тога, савремени верски сукоби јесу нуспроизвод друштва, али њихова узрочност није у религији већ у злоупотреби религије, кроз идеологизацију или политизацију, зарад остваривања некаквог интереса који у својој бити нема везе са вером.

Литература

- Алић, Сеад (2013). „Масмедиијски фундаментализам – масмедиији као ново поприште рата (религијских) стереотипа“, у: Сремац, Кнежевић & Недељковић, *Медији, Религија и насиље*, Нови Сад - Београд, Центар за истраживање религије, политике и друштва – Богословско друштво Отачник, стр. 38-45.
- Вајагић, Младен & Милашинић, Срђан (2006). „Верски sukobi kao savremena pretnja bezbednosti“, *Nauka, bezbednost, policija*, vol. 11, br. 3, str. 81-100.
- Библија, Свето писмо, Стари завет*, превод Ђура Даничић, Нови Завет превод Комисије САС СПЦ (2007). Београд, САС СПЦ.
- Божовић, Ненад (2017). „Освајање Јерихона – Тумачење ИНав 6, 21“, *Богословље*, год. 76, бр. 1, стр. 27-48.
- Bremmer, Jan (2018). „Religious violence and its roots: a view from antiquity“, in: Wendy & Wet, *Reconciving religious conflict: New views from the formative centuries of Christianity*, New York, Routledge, pg. 30-43.
- Gibellini, Rosino (1999). *Teologija dvadesetog stoljeća*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost.
- Gibbon, Edward (1995). *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, ed. Womersley, D., vol. 1, London, Penguin.
- Голубовский, В. & Кунц, Е. (2016). *Межнациональные, религиозные отношения и будущее россии: конфликты и потенциал гражданского общества*, Москва, Проспект.
- Гринспун, Леонард (2006). „Између Александрије и Антиохије“, у: Куган, *Оксфордска историја библијског света*, Београд, Клио, стр. 481-530.
- Деспотовић, Љубиша & Гађиновић, Радослав (2018). „Савремени верски сукоби као плод геополитички индуковане конфликтне парадигме“, *Култура полиса*, год. XV, посебно издање, стр. 11-22.
- Дрејн, Џон (2004). *Увођење у Нови завет*, Београд, Клио.
- Ђукић, Станмир (2018). „Uzroci društvenih konflikata i upravljanje konfliktima u usloviima krize“, *Vojno delo*, vol. 70, br. 3, str. 193-207.
- Зизијулас, Јован (2013). „Истина, толеранција, монотеизам: да ли је могућ један међурелигијски дијалог?“, *Саборност*, год. 7, стр. 1-5.

- Јефтић, Марко (2013). „Феномен насиља у монотеистичким религијама“, у: Поповић, *Српска теологија данас 2012*, Књ. 4, Београд, ПБФ, стр. 166-182.
- Келер, Вернер (2008). *Библија је у праву*, Крагујевац, Каленић.
- Кильмашкина, Татьяна Николаевна (2015). *Конфликтология: социальные конфликты*, Москва, Закон и право.
- Koch, Beta (2019). „Unmasking „Religious“ Conflicts and Religious Radicalisation in the Middle East“, in: Koch & Stivachtis, *Regional Security in the Middle East*, Bristol, E-International Relations.
- Кољанин, Милан (2010). „Однос српске Цркве према Јеврејима и јеврејском питању (1918-1941)“, у: Шијаковић, *Српска теологија у двадесетом веку*, Књ. 8, Београд, ПБФ, стр. 93-115.
- Крстић, Марко (2018). „Религија као иницијатор самоубилачког тероризма“, *Култура полиса*, год. XV, бр. 36, стр. 79-96.
- Кубат, Родољуб (2015). „Стари Савез - рат у самоодбрани“, у: Пузовић, *Православни свет и први светски рат*, Београд, ПБФ, стр. 651-666.
- Kuburić, Zorica (2018). *Filozofija teologije i univerzalne vrednosti: analiza sadržaja Biblije i Kurana*, Novi Sad, CEIR.
- Kuburić, Zorica & Zotova, Ana (2019). *Uloga religije, porodice i obrazovanja u procesu pomirenja: razlike u stavovima manjine i većine u Bosni i Hercegovini*, Novi Sad, CEIR.
- Kuri, Adel (2005). *Leksikon temeljnih religijskih pojmova*, Zagreb, Prometej.
- Мандзаридис, Георгије (2004). *Социологија хришћанства*, Београд, Хелета.
- Mayer, Wendy (2018). „Re-Theorising Religious Conflict: Early Christianity to Late Antiquity and Beyond“, in: Wendy & Wet, *Reconceiving religious conflict: New views from the formative centuries of Christianity*, New York, Routledge, pg. 1-30.
- Милашиновић, Срђан, Јевговић, Зоран & Деспотовић, Љубиша (2013). *Политика, медији, безбедност*, Београд, КПА.
- Милашиновић, Радомир & Милашиновић, Срђан (2007). *Основи теорије конфликта*, Београд, Факултет безбедности.
- Милашиновић, Срђан & Деспотовић, Љубиша (2011). „Медијска конструкција савремених верских конфликта“, *Култура полиса*, год. XIII, бр. 16, стр. 17-36.
- Милин, Драган (2014). *Сабрани списи*, Београд, ПБФ.
- Odak, Stipe (2021). *Religion, Conflict, and Peacebuilding: The Role of Religious Leaders in Bosnia and Herzegovina*, Springer Nature eBook: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-55111-7>.
- Роровић, Анто (2005). *Наčела и методе за тумачење Библије*, Zagreb, Кршћанска садашњост.
- Поповић, Радомир (2000). *Појмовник црквене историје*, Београд, ПБФ.
- Поповић, Радомир (2006). *Извори за Црквену историју*, Београд, Центар за Хришћанске студије.
- Поповић, Радомир (2011). *Хришћанство у историји*, Београд, ПБФ.
- Поповић, Радомир (2015). *Свето Предање у историји*, Београд, ПБФ.
- Пророковић, Душан (2019). „Атлантизам и географија радикалног ислама: место и улога Балканског полуострва“, *Култура полиса*, год. XV, бр. 2, стр. 69-78.
- Суботић, Милован (2019). „Религија као фактор стратешке културе на примерима хришћанства и ислама“, *Војно дело*, год. 71, бр. 8, стр. 73-92.
- Subotić, Milovan (2019). „Religija i rat – povratak otpisanog?“, *Međunarodni problemi*, vol. 71, br. 4. str. 476-497.
- Суботић, Милован (2013). „Исламистички екстремизам као парадигма верски фундираног насиља“, *Култура полиса*, год. X, бр. 20, стр. 21-39.

- Суботић, Оливер (2014). *Црква и глобализација: структура, однос и последице*, Београд, Бернар.
- Hume, David (2007). *A Dissertation on the Passions: The Natural History of Religion: A Critical Edition*, ed. Beauchamp, T., Oxford, Clarendon.
- Шнидевинд, Вилијам (2011). *Како је Библија постала Књига*, Крагујевац, Каленић.
- Шљукић, Срђан & Шљукић, Марица (2018). „Домети и ограничења неких савремених становишта о односу између религије и сукоба“, *Култура пописа*, год. 15, бр. 2, стр. 24-34.
- Šušnjić, Đuro (2015). Judaizam, Hrišćanstvo, Islam – Pluralizam monoteizma, *Religija i tolerancija*, vol. XIII, br. 24, str. 201-209.

Интернет ресурси

- „Одржан јесењи семинар *Религија и друштво*“, *ius.bg.ac.rs*, преузето 07.09.2023, са <https://ius.bg.ac.rs/2022/11/25>.
- „Религија и сукоб у Украјини“, *данас.rs*, преузето 07.09.2023, са <https://www.danas.rs/dijalog/licni-stavovi/religija-i-sukob-u-ukrajini/>.
- Shaukat, Amna (2020). „Religious Conflicts around the globe and solution“, *Moderndiplomacy*, преузето 07.09.2023, са <https://moderndiplomacy.eu/2020/10/15/religious-conflicts-around-the-globe-and-a-solution/>.